

Marosné Kuna Zsuzsanna⁸⁶ - Czeglédi Csilla⁸⁷: Idősek szerepváltozása és az életkori diszkrimináció

Absztrakt: A tanulmány célja, hogy feltérképezze az idősek⁸⁸ szerepeinek társadalmi szerepváltozását. Áttekinti a diszkriminációról és az életkori diszkriminációról szóló szakirodalmat. Vizsgálja a társadalomban betöltött szerepek, a demográfiai adatok és a diszkrimináció összefüggéseit és ezek alapján a szerzők javaslatot tesznek az életkori diszkrimináció mérésére. Az új mérőeszköz fejlesztése új lehetőségeket nyit.

Bevezetés

Cikkünk célja, hogy felhívja a figyelmet az idősek, mint növekvő arányú és létszámú társadalmi csoport helyzetére. Ezen belül szerepük változására, amely a demográfiai trendből következik, és jelentős hatást gyakorol a munkaerő-piacra. Munkaerő-piaci lehetőségeiket azonban korlátozza többek között (Marosné, 2013) az életkori diszkrimináció. Jelen tanulmányunk első részében az idősek szerepének változását tekintjük át, majd a vonatkozó demográfiai adatokat vizsgáljuk meg és ezek alapján javaslatot teszünk a diszkrimináció mérésére. A számszerűsített adatok célzott beavatkozásra adnak lehetőséget, módot kínálnak arra, hogy a „jógyakorlatok” megismerhetőek, alkalmazhatóak legyenek.

Az idősek szerepének változása

Először a zsidó és keresztény hagyományokat tekintjük át, majd a középkoron keresztül a napjaink idősekhez való viszonyát vizsgáljuk.

A héber kultúrában az idősek viszonylag fontos szerepet töltöttek be, amely a biblia ótestamentumi részének (Tóra) első öt könyvére utal, ahol az idősek kitüntetett helyzetben voltak. Ebben az időben a keresztény világ az Új Testamentumon alapult, amelyben az idősek nem játszottak jelentős szerepet (Minnois, G. 1989).

A középkorban az emberek átlagosan megélt életkora alacsony volt, összehasonlítva a ma átlagosan megélt életkorral. Az idős embereket tisztelték, de sajnálták is egyben. Ez a viszonylagos tisztelet érvényesült a XIX. század végéig, amikor az idős kor tabuvá változott (Classen, A. (ed.), 2007).

Az érett korú lakossághoz való hozzáállást befolyásolta az idősek

- kulturális, a társadalmi és fizikai-mentális alapjai,
- lakóhelyük földrajzi, éghajlati viszonyai,
- az étkezési szokásai,
- társadalmi osztályok viszonyai,
- a vallási és etikai értékei és
- szűkebb értelemben az adott régió, tágabb értelemben a világ tudományos-technikai háttere.

Például Franciaországban az idősek jelentették az (unalmas) könyveket, templomba járó, elkalandozó beszélgetéseket, így kevés tiszteletet kaptak. A héber közösségben nagy számban éltek idős emberek. Ez tulajdonítható az összetartó közösségnek, amely magába foglalta az idősekkel való bánásmódot, a speciális étkezési szokásokat az életem át tartó tanulási folyamatok hagyományait és a vallási eredetű szokásoknak. A középkor domináns világnézetét vizsgálva megállapítható, hogy a XVI.

⁸⁶ Szent István Egyetem, kuna.zsuzsa1968@gmail.com

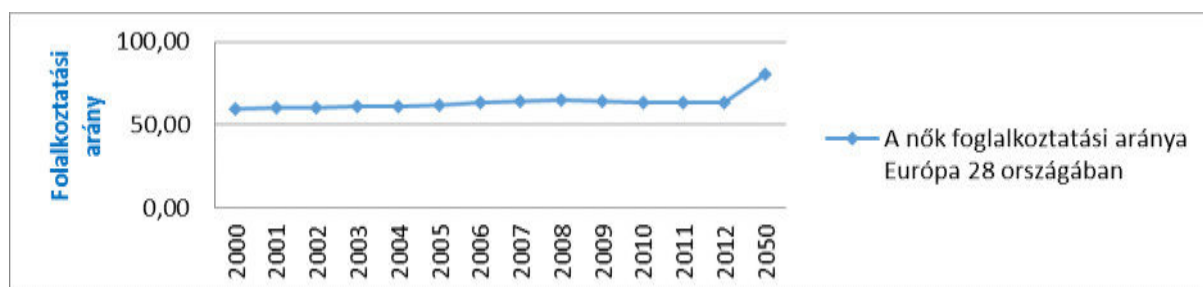
⁸⁷ Dr., Szent István Egyetem, czecsi@googlemail.com

⁸⁸ Cikkünkben idősek alatt az 55 éven felülieket értjük. A szakirodalom nem egységes az idős fogalmának meghatározásakor (AARP 55+, OECD 54+, EU, ILO 50+)

században az idős elleni támadások egy generáció tehetetlen dühéből származtak, amely a fiatalságot és a szépséget imádta, fogadta csak el. A keresztény világban néha a vallási szokások az idős emberek tekintetében kizárólag lelkük megváltására irányult. Egy idős apáca viszonylagosan jobb helyzetben volt, mint egy átlagos nő, a szociális, lelki és egészségi körülményei miatt. A nők speciális szerepet játszottak a középkorban: az özvegy királynék, mentorként, tanácsadóként nagy hatással voltak a politikára. Mások kiválóan menedzseltek a családi alapokon nyugvó kapcsolatrendszereket. Számos idős hölgy élvezett tiszteletet, megbecsülést és szeretetet. Egy idős férfi, akivel a felesége foglalkozott szintén viszonylagos előnyt élvezett az egyedülálló társaival szemben. Ha egy idős férfi képes volt bizonyítani politikai, katonai és személyes képességeit, tudását, megkérdőjelezhetetlen tiszteletet kapott függetlenül a korától, az idős testétől vagy a fehér hajától. A keresztény vallási reformációs folyamat világnézeti változást hirdetett, nevezetesen; a protestánsok és a kálvinisták a földi életet helyezték előtérbe a túlvilággal szemben. Fontosnak tartották a személyes autonómiát, azt hirdették, hogy az ember felelős a saját sorsáért. A XVII. században a kémia és az orvostudomány fejlődésével az idős lehetőségei is megváltoztak, azonban **az a tény, hogy az életkörülményeik a korábban megélt aktivitásuk hatásától és eredményétől függött, nem változott.** Az I. világháborút megelőző időszakban az idősöket kivonták a munkaerő-piacról, vélt vagy valós fizikai teljesítményromlásuk miatt. Ezt látszik alátámasztani az a tény, hogy a XIX. században az Egyesült Államokban az 50 évesnél idősebb férfiak kevesebbet kerestek, mint a 30 és 45 éves korosztály. Az ok az idősebb korosztály feltételezett fizikai hanyatlása volt. Az idősebb dolgozók esetében több olyan eseményt jegyeztek fel, amely munkaidő kiesést eredményezett. **Vagyis veszélyeztetett helyzetben voltak, hacsak nem rendelkeztek valamilyen szempontból más gazdasági támasszal és/vagy vagyonnal** (Kertzer I. D.-Laslett, P. (ed) (1995); Csehné, 2013). Ellentétben a XX. század gyakorlatával, amikor ugyanez a folyamat a nyugdíjrendszer intézményének általánossá válásával következett be. Vagyis a társadalom nem tartott igényt tovább a munkájukra, ezzel nemcsak a munkaerő-piacról szorultak ki, hanem bizonyos szempontból a társadalom peremére kerültek. Az idős férfiak nem sokkal azután, hogy kivonultak az aktív életből, munkaerő-piacról, elhaláloztak. 1967-ben Thomas Holmes és Richard Rahe által végzett kutatás, amelybe 5000 páciens vontak be, azt vizsgálta, hogy 43 életesemény közül melyek azok, amelyek leggyakrabban vezethetnek betegségekhez. Az első helyen szereplő életesemény a házastárs halála, a 10. pedig a nyugdíjba vonulás (Holmes TH, Rahe RH (1967)).

Tehát önmagában az élemedett kor soha nem eredményezett automatikus tiszteletet vagy megvetést, azonban ez utóbbira sor kerülhetett az uralkodó világnézet jelentős torzulása (fiatalság imádat eluralkodása, általánosításból fakadó előítélet dominánssá válása, pl.: fizikai kondícióromlás) esetén. Mivel fontosnak tartjuk a proaktivitást, vagyis, hogy statisztikai adatok elemzéséből és a társadalmi-gazdasági folyamatok alapján valószínűsíthető negatív hatások megelőzésében szerepet vállaljunk, érdemes egy rövid kitérőt tennünk a női munkavállalás irányába, az idősödés, a diszkrimináció vonatkozásában.

Napjainkban a nők munkaerő-piaci részvételének növekedése (2. ábra) előrevetítheti, azt hogy a kor szerinti megkülönböztetés céltáblájává is könnyebben válhatnak, amellet, hogy a nemi alapú megkülönböztetés a foglalkoztatásban már erősen kimutatható jelenség.

1. ábra: A nők foglalkoztatási aránya Európa 28 országában: 2000-2012, 2050-re előrejelzés,

Forrás Eurostat adatok alapján saját számolás, EXCEL Előrejelzés függvényvel

Tény, hogy pl.: a nemi alapon történő megkülönböztetés miatt az ugyanolyan szakmai háttérrel alkalmazott nők fizetése a férfiakénál jóval alacsonyabb (EUROSTAT, PAY GAP STAT), ez a munkaerőpiacon versenyelőnyt is jelenthet a férfiakkal szemben. Hosszútávon azonban ez jelentős túlterhelési kockázattal járhat, amelyet az időmérleg kutatásokban lehetne tetten érni, ez azonban nem a jelen írás témája. Amennyiben ez beigazolódna, a túlterheltség miatti stressz növekedés a nőket fokozottan teheti hajlamossá olyan betegségekre, amely korábban férfiakra volt jellemző, pl.: érrendszeri betegségek. Családi költségvetések alapulhatnak a nő keresetén, amely a fiatalságkultusz gyakorlatban való megnyilvánulásával romba dőlhet. Mivel a nők inkább fordulnak orvoshoz, mint a férfiak, így esetükben megnövekedhet a betegségben megélt évek száma, amely jelentős többletköltséget jelenthet a társadalom és a család számára is. Vagyis idős korokra a nők egészségük romlása okán fokozottabban veszélyeztetettek.

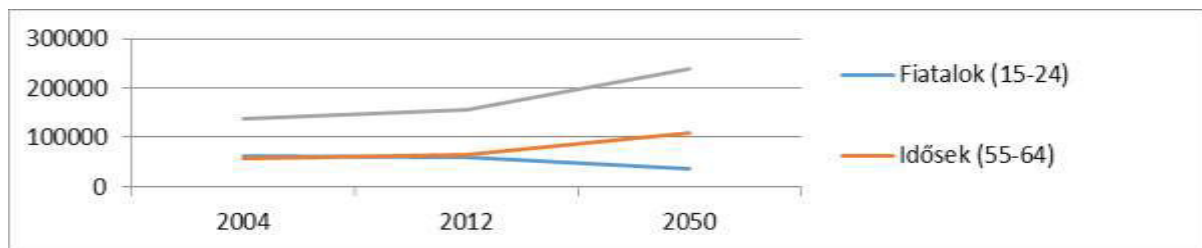
Összefoglalva az idősök szerepeinek áttekintését, elmondható, hogy az egészség fenntartása⁸⁹(fizikai, lelki és szociális) mindig egyfajta védettséget jelent az ember számára, de ez fokozottan érvényes az idősebb generációra. **Az egészség tényezőit tekintve legalább annak két faktorával kell rendelkezni annak érdekében, hogy biztosítva legyen a védelmük. A fizikai faktor tartalmazza a megfelelő táplálkozást és testmozgást, a lelki a nem feltétlenül szervezett, de folyamatos tanulást (pl.: a számítógép működésének felhasználói szintű elsajátítását, folyamatos szinten tartását), míg a szociális a megfelelő életkörülmények biztosításán túl a stabil családi, baráti és ismerősi kapcsolatokat - hozzáférést a „szívességbankhoz” (Coelho, 2012), továbbá ezen jellegű kapcsolatok bővítésére irányuló törekvéseket, motivációkat. Az egészség legalább két faktorának megléte mellett elengedhetetlen a gazdasági támasz vagy vagyon megléte, amely jelentősen hozzájárul a védettség érzéséhez.**

Az, hogy az egyes évszázadokban pontosan milyen korú embereket tekintettek idősnek, cikkünk vonatkozásában nem releváns. Ez az átlagosan megélt életkor függvényében változik. Azonban, mivel az idősök szerepének áttekintése során elsősorban az egészség és a felhalmozott anyagi javak szerepét említik nyomatékosan, az életkor szerepét másodlagosnak ítéljük, az idősök szerepének feltérképezése kapcsán.

A továbbiakban demográfiai áttekintéssel kívánjuk alátámasztani a téma égetően fontos jellegét.

DEMOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS

Európa 31 országának adatait figyelembe véve az 55 és 64 év közötti lakosság 2004-ről 2012-re átlagosan 20%-kal nőtt, a 65 éven felüli pedig átlagosan 14%-kal. Az 1. ábra jól szemlélteti a demográfiai változás várható következményét. Azt is, hogy a folyamat nem napjainkban, hanem jóval régebben kezdődött, ezért a jelenséget nem is demográfiai ollónak, hanem alagútnak neveznénk.

2. ábra: Európa 31 országának adatai alapján az idősök és a fiatalok számának (1000 fő) változása 2004 és 2012 között, előrejelzés 2050-re (demográfiai olló, demográfiai alagút)

Forrás: ILOSTAT Database alapján, saját számítás

A tendencia alapján **2050-re az 55 és 64 év közötti lakosság száma 2004-hez viszonyítva átlagosan 214%-ra nőhet, míg a 65 éven felüliek száma átlagosan 175%-ra.**

⁸⁹ A WHO szerint az egészség nem csupán a betegség hiánya, hanem a teljes testi, lelki és szociális jólét állapota

Mindeközben a 15 és 24 év közötti lakosság száma ugyanezekben az országokban már 2004 és 2012 között is csökkent átlagosan 4%-kal, azonban 2050-re 2004-hez képest már átlagosan 20%-kal csökkenhet (1. táblázat).

Táblázat 1.: 31 európai ország lakosságának átlagos változása korcsoportonként.

EU 31 országából korcsoportok (év)	Lakosság számának átlagos változása %	
	2004-2012	2004-2050 / előrejelzés
65+	114 (s=13%)	175 (s=81%)
55-64	120 (s=19%)	214 (s=91%)
15-24	96 (s=15%)	80 (s=85%)

Forrás: ILOSTAT Database alapján, saját számítás, EXCEL Előrejelzés függvénnyel

Azonban meg kell jegyezni, hogy míg a 2004 és 2012 közötti időszakra vonatkozó mutatók az átlagos változás körül kevésbé szóródnak, addig az előrejelzés adataiban erős szórás mutatkozik. A szórás (s) alacsony értéke jelzi, hogy a vizsgálatban résztvevő országok adatai kevésbé térnek el az átlagtól. Míg a magas szórás azt jelzi, hogy a vizsgált országok adatai jelentősen eltérnek az átlagtól. Ez arra enged következtetni, hogy jelentős különbségek mutatkozhatnak az egyes európai országok demográfia adatainak tekintetében, amennyiben a 2004-től 2012-ig tapasztalt tendencia 2050-ig jelentősen nem változik. Ezen kérdéses országokat tartalmazza 2. táblázat.

Jelentős probléma közép-kelet európai országok tekintetében mutatkozik, erős csökkenés jósolható a 15 és 24 év közötti munkaképes lakosság körében, nő az 55 évnél idősebbek száma, vagyis létrejöhet Európában egy kétpólusú régió, egy idős, csökkenő lélekszámú, Közép-Kelet és egy fenntartható életkori diverzifikációval rendelkező Észak-Nyugati.

Tekintettel arra, hogy Közép-Kelet Európában csökken a fiatal munkaképes korú lakosság, az ezekben az országokban irányadó felosztó-kirovó alapon működő nyugdíjrendszer, nagy valószínűséggel fenntarthatatlanná válhat. Már csak azért is, mert a fenntartható nyugdíjrendszer alapkövetelményei:

- Hosszú távú fenntarthatóság és hitelesség biztosítása a jövő generációja számára, egyúttal a megfelelő jövedelmi forrás fenntartása az idősek, a fogyatékkal élők számára.
- A nyugdíjrendszer megfelelése a fenntarthatóság követelményének, tekintettel a demográfiai változásokra.
- A nyugdíjkorhatár, a nyugdíjak indexálásának és a hozzájárulás mértékének felülvizsgálata figyelembe véve a pénzügyi korlátokat.
- Hatékony törvényi keretek között kiterjesztett lefedettségű nyugdíjrendszer és járulékbiztosítás, amely nemcsak a dolgozók jogait védi, hanem a társadalombiztosítás pénzügyi hátterét is megteremti.
- További lefedettség kiterjesztése a nem biztosítottakra, az informális munkavállalókra, amely tovább növelné a járulékbévetelt, továbbá a munkaügyi ellenőrzések és a csalások elleni szigorú fellépések szintén ez irányba hatnak.
- A nemzeti nyugdíjbiztosítási reform társadalmi konszenzuson kell alapuljon. A szabályoknak, intézkedéseknek a stakeholderok számára elfogadhatóknak kell lenniük
- A háromoldalú szociális párbeszéd elengedhetetlen a folyamat során.
- A nyugdíjreform hosszútávon tervezett, átlátható folyamatot igényel, annak érdekében, hogy a dolgozók a nyugdíj előtt ne szembesüljenek hirtelen változással.⁹⁰

⁹⁰Az ILO 102. számú Social Security Minimum Standard Egyezménye, amelyet több európai állam jóváhagyott, tartalmaz útmutatást erre vonatkozólag.

Táblázat 2.: 31 európai ország lakosságának átlagos változásának összehasonlítása korcsoportonként, jelentős változás szempontjából, klaszterelemzés eredménye

EU 31 országából korcsoportok (év)	A 2004 és 2012 közötti tendencia alapján 2050-re	
	Jelentős csökkenés lehetséges	Jelentős növekedés lehetséges
65+ és 55-64	Lettország Svédország	Ciprus Csehország Dánia Finnország Hollandia Horvátország Írország Izland Lengyelország Luxemburg Málta Norvégia Svájc Szlovákia
15-24	Bulgária Csehország Észtország Görögország Horvátország Írország Lengyelország Lettország Litvánia Magyarország Málta Németország Portugália Románia Spanyolország Szlovákia Szlovénia	Ciprus Dánia Izland Luxemburg Norvégia Svédország

Forrás: ILOSTAT Database alapján, saját számítás, SPSS Klaszteranalízissel, WARD's módszerrel

Sajnos pl.: Magyarországon a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet ajánlásaiból csak a nyugdíjkorhatár, a nyugdíjak indexálása és a hozzájárulás mértékének, továbbá a fenntarthatóság jegyében a rokkantnyugdíjak és a karkedvezményes nyugdíjak felülvizsgálatára, került eddig sor. Amely intézkedések nagyon fontosak, azonban nem elegendők. Vagyis feltételezhetően akad olyan dolgozó, aki semmilyen formában nincs biztosítva, így ellátásra sem lesz jogosult. Vajon hány idős ember lesz kénytelen éhen halni, megfagyni az otthonában vagy az utcán, néhány év múlva?

A támasz nélkül maradt idős generáció magára marad, amely az Európai Unió számára jelenthet majd óriási kihívást (talán bonyolultabb lehet ez a probléma majd, mint jelenleg az Európa felé irányuló migráció), annak minden gazdasági, szociális és egészségügyi vonzatával. A megfelelő, átlátható és betartható törvények elengedhetetlenek, azonban csupán szabályokkal nem lehet eredményt elérni. Fontos, hogy a fiatal munkavállalók számára vonzó megélhetést, együttműködést kínáljunk, amely a generációk közötti folyamatos párbeszéd, alapul. Napjainkban már nem tudunk proaktívan közbelépni, mert a változás szele igencsak megérintett bennünket. Nagyon is aktív intézkedésekre van szükség. Azonban mielőtt az intézkedésekre, rátérnénk a továbbiakban a világnézet torzulásával,

(amelyet diszkriminációnak nevezünk) értelmezésével, vizsgálatával foglalkozunk – figyelembe véve az idősek szerepeinek változását, a demográfiai trendet, annak érdekében, hogy a növekvő arányú idősek helyzete az életkori diszkrimináció mérséklésével, kiiktatásával javítható legyen.

Életkori diszkrimináció, mint világnézeti torzulás

Mielőtt rátérnénk a diszkriminációról szóló szakirodalom áttekintésére, szeretnénk néhány szót szólni az antidiszkriminációs törvényekről. Pusztán létezése is bizonyítja a diszkrimináció létezését, azonban nem képes önmagában megoldani azt. Nagyon fontos keretet biztosít az érintettek számára, amely lehetőséggel élni kell. Azonban az antidiszkriminációs szabályok megvitatása nem jelen cikk témája. A diszkrimináció elméleti áttekintésére, azon belül is az életkori diszkrimináció sajátosságaira szeretnénk rávilágítani.

A diszkrimináció Gordon (1954) szerint sztereotípiákon és mítoszokon alapszik, amely a harmadik szintje az előítéletnek:

- Kibeszélés
- Kerülés
- Megkülönböztetés
- fizikai támadás
- Megsemmisítés

Az életkori diszkriminációhoz vezető út egyes állomásai nem ismeretlenek számunkra. Négy tényezője Traxler (1980) szerint jól elkülöníthető:

- A nyugati társadalmak halálfélelme, amely azon tényből eredeztethető, hogy míg a természetközeli népek a halált az élet részének tekintik, addig a modern társadalom ezt jórészt tabuként kezeli. Az időskort az elmúlás, a halál megtestesítőjeként értékeli (Butler, 1969), amely jelenségtől igyekszik távol maradni. Ez az alapja az úgynevezett TMT (Félelem Menedzsment) elméletnek (Greenberg, Pyszczyński, & Solomon, 1986; Solomon, Greenberg, & Pyszczyński, 1991) is. A halálfélelem leküzdésének egyetlen módját látja a fiatal generáció, nevezetesen azt, hogy az időseket (akiket az elmúlással és a halállal azonosít) vádolja, ingerli, mintha ezzel magával a halállal szállnának szembe és így képesek lennének elkerülni a halált és annak gondolatát.
- A második faktor leginkább a XVI. század fiatalság kultuszához hasonlítható, tovább hangsúlyozva a modern média által, ahol is a fizikai megjelenés, a szépség, az azokhoz kapcsolódó szexualitás egyre nagyobb szerepet kap.
- A harmadik faktor a termelékenységgel és a gazdasági potenciállal hozható összefüggésbe. Két korosztály az, amelyiket gazdaságilag inaktívnak tekint a társadalom, a gyermekeket és az időseket. Azonban a gyermekekben meglátja a jövő gazdasági lehetőségét, vagyis befektetésnek minősülnek, míg az idősekben a jövő kötelességét véli felfedezni.
- A negyedik faktor pedig pontosan az, amelyet az idősek kiszolgálására hoztak létre, azok a szakmák, intézmények, ahol az idősek megtalálhatóak voltak nagyobb számban, így ott végezték a velük kapcsolatos első kutatásokat. Az idősek kisebb hányada élt életvitelszerűen ezekben a(z) szociális) intézményekben, vagyis az ott végzett kutatások nem adnak teljes képet erről a korosztályról.

Pincus (2000) példákkal illusztrálja a diszkrimináció szintjeit, az egyéni, az intézményi és a strukturális vonalat. Az egyéni, az egyén viselkedésére utal, amely egy másik személy ellen irányul, az intézményi az azt kontrolláló személyek viselkedésére vonatkozik, akik olyan szabályokat vezetnek be és hajtanak végre, mint egy domináns csoport tagjai, amelyek a kisebbség, nem domináns csoportra káros hatással van. A harmadik szint pedig a strukturális szint, amikor az intézmények egymás között is a domináns csoport érdekeit tartják szem előtt és a kisebbségnek (nem domináns csoportnak) a bevezetett és végrehajtott intézkedésekkel ártanak. A domináns csoport megnevezés azért fontos, mert a többség is lehet, hatalmát tekintve kisebbség és a számszerűen kisebbségben lévő csoport is lehet domináns, erős hatalomérvényesítő képesség esetén.

Nelson (2011) szerint két alapvető tényező játszik szerepet az életkori diszkrimináció megjelenésében:

- az egyik a könyvnyomtatás megjelenése a XV. században,
- a másik az „Ipari Forradalom”-nak nevezett társadalmi, gazdasági és technikai átalakulási folyamat, amely a XVIII. századtól a XIX. századig tartott, ennek során többek között a nyomdai eljárást is modernizálták. Így a gőzgéppel még több könyvet, még rövidebb idő alatt elő lehetett állítani.

A könyvnyomtatás elvette az idősektől az információgyűjtő és osztó tradicionális szerepét, az „ipari forradalom” pedig a természetes szociális hálót, a családot. A gyáraknak, üzemeknek egyre több munkásra volt szükségük, így a család fizikailag dolgozni képes tagjai már többé nem voltak képesek az idős rokonok mellett maradni. Napjainkban a nyugdíj az egyetlen biztos jövedelemforrás. Ezt a demográfiai változás komolyan veszélyezteti, így a korábban működő nyugdíjrendszer mára fenntarthatatlanná vált. Magyarországon rendszerváltozás után a kerkedvezményes nyugdíjat választók önkéntesen vonultak ki a munkaerőpiacról, kerültek a társadalom peremére. Ezt a helyzetet tovább fokozza az a tény, hogy a példa nélküli tudományos-technikai fejlődés során milliók maradtak le, akiknek lehetőségük sem volt (esetleg most sincs) lépést tartani a fejlődéssel, amelyet az okos telefonok, okos televíziók, E-bank, online ügyfélszolgálatok és egyéb műszaki berendezések, szoftverek használata jelent. Ez a hátrány hatványozottan újragenerálja magát, mert mára a mindennapi életvitelhez szükségesek ezek az eszközök, biztos tudáson alapuló használatuk. Hiányos tudás egyenértékű a korábban tapasztalt analfabétizmussal és a mérhetetlen kiszolgáltatottsággal. Vagyis mára a könyvnyomtatásból eredő információs deficit apró tényezőjévé vált az életkori diszkrimináció megjelenésének, elterjedésének. Annál sokkal nagyobb súlyú tényezőkkel kell napjainkban szembenéznünk.

Míg az életkori diszkriminációhoz vezető út állomásai ismerősek lehetnek, az életkori diszkrimináció jelensége, maga viszonylag új jelenség. A diszkriminációk leírása során elsősorban a faji, nemi megkülönböztetést említik. Az életkori diszkrimináció első leírása óta többszörösen megváltoztak a társadalmi, gazdasági és technikai körülmények, ezért a következőkben újfajta megközelítési módot, javaslatot vázolunk fel erre vonatkozólag. Eszköze egy attitűd felmérésre szolgáló mátrix, melyet a 3. táblázatban ismertetünk. Olyan vizsgálatról, amely az idősek felé irányuló diszkriminatív attitűdöt számszerűsítene, és egyben szintjeit meghatározná, nem tudunk. Összeállítása saját ötleten alapszik, melyet az idevonatkozó hazai és nemzetközi szakirodalmak ismeretanyagára alapozunk. Hasonló vizsgálatok léteznek, de az általunk összeállított matrix egy-egy részletére vonatkoznak. Mint például attitűdök és személyes jellemzők kapcsolatát vizsgálják (Kogan, N. 1961) vagy személyes jellemzők értékelésével foglalkoznak (Rosen, Benson; Jerdee, Thomas H. 1976) ,

Az összeállított mátrix alkalmas arra, hogy az idősek felé irányuló diszkriminatív attitűd súlyosságát is megállapítsa, célzott beavatkozásra ad lehetőséget.

Az egyes szintekhez 2-2 kérdés tartozna (azonban javasolt több kérdés feltétele az egyes szinteknél, a pontosabb eredmény érdekében), amelyet az adott intézmény sajátosságai és a vizsgált diszkrimináció jellege szerint kell összeállítani. Zárt kérdésekkel, a válaszok csak igen vagy nem lehetnek (kevés kivételtől eltekintve). Egy kérdésre adott igen válasz „értéke” az adott kockában olvasható. Így maximum 208 pont érhető el, amely a legmagasabb fokú diszkriminációs szintről árulkodik, tulajdonképpen büntetőjogi kategória. Magyarországon 2003-ról 2008-ra 20%-kal emelkedtek az idősek (65+) ellen elkövetett bűncselekmények száma (Crimestat.b-m.hu).

Táblázat 3.: Az idősebb generációhoz kapcsolódó attitűdfelmérésre szolgáló mátrix

Attitűd szintje		Keresi	Semleges	Kerül	Elkülönít	Bántalmaz	Megsemmisít
Gondolati	informális ("nem beszélünk róla, de tudom, hogy minden erre gondol")	-4 kérdésekként -0,5 pont igen válasz esetén	0 kérdésekként 0 pont igen válasz esetén	1 kérdésekként 0,5 pont igen válasz esetén	5 kérdésekként 2,5 pont igen válasz esetén	9 kérdésekként 4,5 pont igen válasz esetén	13 kérdésekként 6,5 pont igen válasz esetén
	formális ("rendszerrel kellene belőle csinálni") (2x súly)	-3 kérdésekként -1 pont igen válasz esetén	0 kérdésekként 0 pont igen válasz esetén	2 kérdésekként 1 pont igen válasz esetén	6 kérdésekként 3 pont igen válasz esetén	10 kérdésekként 5 pont igen válasz esetén	14 kérdésekként 7 pont igen válasz esetén
Tettleges	informális ("így szoktuk csinálni")	-2 kérdésekként -1,5 pont igen válasz esetén	0 kérdésekként 0 pont igen válasz esetén	3 kérdésekként 1,5 pont igen válasz esetén	7 kérdésekként 3,5 pont igen válasz esetén	11 kérdésekként 5,5 pont igen válasz esetén	15 kérdésekként 7,5 pont igen válasz esetén
	formális ("strukturált rendszerrel deklarált módon működik") (2x súly)	-1 kérdésekként -2 pont igen válasz esetén	0 kérdésekként 0 pont igen válasz esetén	4 kérdésekként 2 pont igen válasz esetén	8 kérdésekként 4 pont igen válasz esetén	12 kérdésekként 6 pont igen válasz esetén	16 kérdésekként 8 pont igen válasz esetén

Forrás: saját

Ez azt jelenti, hogy meglehetősen szenzitív adatokkal lenne dolgunk. Ennek alapján javasolt a felmérés első szakaszában az utolsó szintet kihagyni, és azt az előző szintek adataiból nyert eredmény alapján, ha szükséges, személyesen felvenni. Ez esetben a rendvédelmi szervek együttműködése, támogatása javasolt. Az első három szintről, bármilyen alacsony pontszám napvilágra kerülése után azonnal intézkedni kell. A kérdéseket megelőző demográfiai rész segít abban, hogy pontosabban lokalizáljuk a probléma eredetét. A demográfiai rész összetétele is függ a vizsgálandó kérdés és intézmény jellegétől vagy a vizsgálandó csoport jellegzetességeitől. Például életkori diszkrimináció vizsgálata esetén, ha felsőoktatási intézmény hallgatói körében határozzuk meg az attitűdöt. A következő tényezők mentén vizsgálódhatunk:

- életkor;
- nem;
- tanulási terület;
- tanulmányi eredmény, átlag;
- lakóhely (megye, település típus);
- munkatapasztalatra vonatkozó kérdés

- kit tekint idősnek (évszám); szabadidős tevékenység
- idős rokonokkal való együttélés kérdése;
- barátok száma (kapcsolattartás minősége) stb.

A kérdések pontos megfogalmazásához pszichológus szakember bevonása szükséges. Majd regresszióanalízissel két vagy több véletlen változó között fennálló kapcsolatot modellezhetünk, amellyel megállapítható, hogy van-e kapcsolat a diszkrimináció mért szintje és valamelyik demográfiai jellemző között. A problémahalmaz kezelése így célirányosabb lenne.

Az érintett csoport szerepe sem elhanyagolható, vagyis nemcsak a domináns, hanem kisebbségi csoport szerepét is vizsgálni kell egy esetlegesen kiderülő diszkriminációs folyamat során. Hadd utaljak vissza arra a megállapításra, miszerint kötelességünk gondoskodni arról, hogy a WHO által egészségnek definiált állapot három faktorából legalább kettővel rendelkezünk élemedett korunkra.

Összefoglalás

A diszkrimináció kezeléséhez, elkerüléséhez mindkét érintett csoport attitűdjének megváltozására szükség van. A domináns csoport esetleg nem is tudja, hogy viselkedése, tettei, gondolatai másoknak ártalmasak. Erre fel kell hívni a figyelmét. A kisebbségi csoport hatékonyan védje meg az érdekeit, aktívan vegyen részt a társadalom életében, beleértve ebbe az oktatásban (formális és nem formális) való részvételt is! Ahhoz, hogy a domináns csoport esetlegesen bebizonyosodott világnézeti torzulását orvosolni tudjuk, fontos hogy a két szembenálló csoport egymást megismerhesse, kommunikációs kontaktusba kerüljenek egymással. Az életkori diszkrimináció mérése, orvoslása a megfelelő helyen és időben döntő fontosságú a jövőre nézve, mivel a megemelkedő idős lakosság munkaképes kora ki kell, hogy tolódjon, mivel az államok nem lesznek képesek finanszírozni a nyugdíjkiadásokat, sem pedig a szociális ellátásokat. A foglalkoztatásnak pedig a munkaerő-piacon bizonyítottan jelenlévő életkori diszkrimináció jelentős kerékkötője. Vagyis az idősek egészségének és munkaképességének megőrzése, továbbá és nem utolsósorban a birtokukban lévő tacit tudás átadásának elősegítése mindannyiunk érdeke és feladata. Halmozottan igaz ez Közép-Kelet Európára, amely igencsak veszélyeztetett helyzetben van a demográfiai előrejelzést tekintve. A demográfiai bomba pedig már régóta ketyeg.

Az attitűdfelmérés és annak elemzése lehetőséget teremt arra, hogy az idősek iránt diszkriminatív attitűddel bírókat célzottan lehessen álláspontjuk megváltoztatására bírni, így javítva ezzel a generációk közötti együttműködést, amely mind a munkaerő-piacon (pl.: termelékenység növekedése), mind pedig a családban (pl.: tudásátadás, idősgondozás) is éreztetné jótékony hatását.

A cikkünkben megfogalmazott attitűd felmérés alkalmas lehet arra, hogy Európa (vagy a világ országaiban elvégzett felmérést követően) adatait összehasonlítsa, statisztikai program segítségével. Az idősek iránt toleráns, befogadó társadalmak „jógyakorlatai” könnyebben megtalálhatóakká válnak, az idősek iránt diszkriminatívabb társadalmak, közösségek esetében a beavatkozás módszere egyeztethető, eredménye mérhetővé válik. További kutatási lehetőség különböző demográfiai jellemzők (országokon, földrészeken átnyúló) hatása az idősebb generációval kapcsolatos attitűdökre és az idősek saját generációjukhoz való viszonya, illetve ennek országokon, földrészeken átnyúló eredményeinek összehasonlítása, elemzése.

Referencia

- [1] Allport, G. (1954): *The Nature of Prejudice*. Addison-Wesley
- [2] Butler, R. N. (1969). Age-ism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9, 243-246.
- [3] Csehné Papp I. (2013): Idősödő munkavállalók munkaerő-piaci rugalmassága, In: *Idősek és idősödés a mai magyar társadalomban*, szerk. Deáky Z., Suhajda Cs., SZIE, GTK, Pályatervezési és Tanárképző Intézet Gödöllő, pp 83-95, ISBN 978-963-269-338-5
- [4] Classen, A. (ed.): *Old Age in the Middle Ages and Renaissance, Interdisciplinary Approches to a Neglected Topic*, Walter de Gruyter, Berlin, 2007, page 2-3

- [5] Coelho, P. (2012): *Zahír*, Athéneum Kiadó
- [6] Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. In R. F. Baumeister (Ed.), *Public self and private self*, (pp. 188–212). New York: Springer.
- [7] Holmes TH, Rahe RH (1967). "The Social Readjustment Rating Scale".
- [8] Kertzer I. D.-Laslett, P. (ed) (1995): *Aging in the Past*, Demography, Society and Old Age, University of California
- [9] Kogan, N. (1961): Attitudes toward old people: The development of a scale and an examination of correlates. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol 62(1), Jan 1961, 44-54. <http://dx.doi.org/10.1037/h0048053>
- [10] Marosné Kuna, Zs. (2013): Challenges of the age in society In: Neményi Miklós; Varga László; Facsó Ferenc; Lőrincz Ildikó (szerk.): *Science for Sustainability: International Scientific Conference for PhD Students*, University of West Hungary.
- [11] Minnois, G.: *History of Old Age from Antiquity to the Renaissance*, Polity Press, 1989
- [12] Nelson, T. D (2011): *Ageism: The Strange Case of Prejudice Against the Older You*, (Ed), Wiener R. L, Willbor, S. L., *Disability and Age Discrimination*, Springer
- [13] Pincus, F. L.(2000): *Discrimination Comes in Many Forms: Individual, Institutional and Structural*, Readings for Diversity and Social Justice, (Ed.), Maurianne Adams, etc.
- [14] Solomon, S., Greenberg, J., & Pyszczynski, T. (1991). A terror management theory of social behavior: The psychological functions of self-esteem and world-views. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 24, pp. 91–159). New York: Academic Press.
- [15] Rosen, Benson; Jerdee, Thomas H. (1976): The nature of job-related age stereotypes. *Journal of Applied Psychology*, Vol 61(2), Apr 1976, 180-183. <http://dx.doi.org/10.1037/0021-9010.61.2.180>
- [16] Traxler, A. J. (1980). *Let's get gerontologized: Developing a sensitivity to aging. the multi-purpose senior center concept: A training manual for practitioners working with the aging*. Springfield, IL: Illinois Department of Aging.

Internet

- <http://crimestat.b-m.hu/ErubsElozetes.aspx?BMSTAT=Adatok>
- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics#By_age
- http://www.wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_171551.pdf
- http://www.coe.int/t/dg3/sscsr/Source/HIROSE_ANK.pdf
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsdec420>
- http://www.ilo.org/ilostat/faces/home/statisticaldata/data_by_subject/subject-details/indicator-details-by-